

Eesti ja Soome avaõigusliku ringhäälingu seadustes sõnastatud eesmärkide võrdlus

Maarja Lõhmus

Ringhääling hakkas Euroopa riikides arenema 1920. aastate keskel ja peagi täitub 100-aastane teekond. Ringhäälingute tulek ajakirjandusväljale muutis nii ajakirjandust kui ühiskondi, kiirendas ühiskonna moderniseerumist ja moderniseeris inimest. Praegu toimuv meedia digitaliseerumine toob võimaluse, et avaõigusliku (AVÕ) süsteemi roll muutub. Kuhu ja kuidas liigutakse — kas avaõigusliku süsteemi öitsengu või selle kadumise poole? Millest sõltub see, millist rada mööda areng edasi läheb?

Võime märgata, et Eesti ja Soome, kuigi lähedased riigid ja kultuurid, on viimasel 25 aastal läbinud põhimõtteliselt erineva teekonna, kuid on jõudnud enam-vähem samade küsimuste ette selles, mis puudutab elektroonilise meedia tulevikku.

Yle (Yleisradio) on olnud üks Soome stabiilse ühiskonna keskpunkte 1930. aastatest alates: ta on seisnud Soome ühiskonna säilimise eest sõja-aastatel 1940. aastate alguses, osalenud ülesehitustöös 1950. aastatel ja ühiskonna uuendamises 1960–1970, tõstnud uusi ühiskonna arengu küsimusi 1980-ndate lõpul ja elanud kaasa *lama*-perioodile 1990-ndate algul. Alates 1990-ndate lõpust on Yle osalenud suurtes tehnoloogilistes muutustes. See Soome rahvuslik bränd on suunatud ühiskonna sisse, nii nagu Nokia toimib väljapoole.

Huvitav oleks teada, miks 1990-ndate algul, kui Eesti ringhäälingustruktuuri uuesti kujundati, ignoreeriti Eesti ringhäälingus Soome Yle kogemust, ei loodud Ylega kui meelelaadilt sarnase rahva avaõigusliku ringhäälinguga igapäevast lähikontakti

ning miks napib praegugi võrdlevaid vaateid Soome ja Eesti ringhäälingule.

Ringhäälingu tegevust reguleerivad vastavad aktid. Seadusandlikes aktides välja öeldud eesmärke peame käsitlema kui dispositsioone, tegevuse põhialuseid. Muidugi, möödunud ajajärgul, soveti ajal, olime harjunud, et tekst ja teod on erinevad asjad ja mõtlemine veel kolmas asi. Nüüd, 20 aastat hiljem, peaksime olema valmis selleks, et regulatiivsetel tekstidel on tähendus ja need on kollektiivsed dispositsioonid.

Ringhäälinguseadus on riigi avaõigusliku ringhäälingu töö alus, selles valdkonnas töötavate inimeste ühine lähte- ja pidepunkt. Uurime, millele on Eesti ja Soome ringhäälinguseadused kesken datud ja suunatud.

*

Nii Eesti kui Soome ringhääling on alguse saanud 1926. aastal. Soome ringhäälinguseadus võeti vastu 1934. ja seda muudeti 1993. aastal. Vahepeal lisandus televisioon ja kasvas kanalite hulk, ent ringhäälingu poliitilisi põhiideid ja ideoloogiat polnud vajadust muuta. Eesti Vabariigis võeti Riigi Ringhäälingu põhimäärus vastu 1934. ja seda täiendati 1937. aastal.

Järgnevalt võrdlen praegu kehtivaid avaõigusliku ringhäälingut reguleerivaid seadusi: Yleisradio seadust (vastu võetud 1993. a, täiendatud 2002–2005¹) ja Eesti Rahvusringhäälingu seadust (vastu

Artikli aluseks on ettekanne Eesti sotsiaalteadlaste konverentsil „20 aastat iseseisvust“, Tallinn, 22.–23.08.2011.

¹ Laki Yleisradio OY:stä, 22.12.1993/1380 — <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931380>.

võetud 18.01.2007²). Esitatud on kummaski seaduses fikseeritud institutsionaalsed eesmärgid.

Yle eesmärgid seaduse praegu kehtivas versioonis

Ettevõtte ülesanne on pakkuda täieliku ringhäälinguprogrammi kui teenuse kättesaadavust kõigile võrdsetel tingimustel. Neid ja teisi sisuteenuseid võib pakkuda kõigis telekommunikatsioonivõrkudes. Eelkõige tuleb avaliku teenuse saadatel

- 1) toetada kodanikuühiskonda ja igapäevase osalemisvõimalust, pakkudes mitmekülgset teavet, arvamusi ja arutelusid ning vastastikuse suhtlemise võimalusi;
- 2) toota, luua ja arendada kodumaist kultuuri, kunsti ja ergastavat meelelahutust;
- 3) pakkuda õppimise ja enesearendamise võimalusi, asetada rõhk lastesaadetele ning pakkuda usuprogramme, võttes programmis arvesse hariduse ja soolise võrdsuse aspekte;
- 4) kohelda saadete tegemisel võrdselt soome- ja rootsikeelset elanikkonda, pakkuda teenuseid saami, mustlas- ja viipekeeles ning sobival määral ka teiste esindatud keelerühmade keeltes;
- 5) toetada sallivust ja mitmekultuurilisust ning pakkuda programme ka vähemus- ning erivajadustega rühmadele;
- 6) edendada vastastikust kultuurivahetust ning pakkuda programme välisriikidele;
- 7) edastada määrusega täpsemalt reguleeritud ametlike teateid ning olla valmis tele- ja raadiotegevuse üleval hoidmiseks eriolukordades.³

³ Eesti Rahvusringhäälingu seadus. — <https://www.riigiteataja.ee/akt/12786086>.

⁴ Yhtiön tehtävänä on tuoda täyden palvelun yleisradio-ohjelmisto jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin. Näitä ja muita julkiseen palveluun liittyviä sisältöpalveluja voidaan tarjota kaikissa televerkoissa. Julkisen palvelun ohjelmatoiminnan tulee erityisesti:

- 1) tukea kansanvaltaa ja jokaisen osallistumismahdollisuuksia tarjoamalla monipuolisia tietoja, mielipiteitä ja keskusteluja sekä vuorovaikutusmahdollisuuksia;
- 2) tuottaa, luoda ja kehittää kotimaista kulttuuria, taidetta ja virikkeellistä viihdettä;
- 3) ottaa ohjelmistossa huomioon sivistys- ja tasa-arvonäkökohdat, tarjota mahdollisuus oppimiseen ja itsensä kehittämiseen, painottaa lapsille suunnattuja ohjelmistoja sekä tarjota hartausohjelmia;
- 4) kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielistä väestöä, tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muiden kieliryhmien kielellä;
- 5) tukea suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuutta sekä huolehtia ohjelmatarjonnasta myös vähemmistö- ja erityisryhmille;
- 6) edistää kulttuurin vuorovaikutusta ja ylläpitää ulkomaille suunnattua ohjelmatarjontaa;

Näeme, et Yle tegevust reguleeriva teksti põhitunnuseks on toetada inimest kui aktiivset ja arenevat subjekti. Eraldi on tugevalt rõhutatud harimist ja enesearendamist kui Yle programmi põhielementi kõikide vanuserühmade puhul. Kultuuri loomine ja arendamine on Yle otsene kohustus, kanal osaleb vastastikuses kultuurivahe- tuses. Yle eesmärk on integreerida ja sotsialiseerida, hõlmatud on erinevad keelerühmad, rahvused, immigrandid jt.

Võrreldes 1993. a seadust ja sellele aastatel 2002–2005 tehtud täiendusi, näeme, et on lisandunud sallivuse ja kultuurilise mitmekesisuse rõhutamine. Näeme ka, et 1993. a ei olnud meelelahutust eraldi mainitud, kuid on 2000. aastatel sisse toodud viitega, et see peaks olema ergastav (*virikkeellinen*). Oluline on diskursusemuutus suhetes teiste kultuuridega — soome kultuuri vahendamise asemel räägitakse vastastikuse kultuurivahetuse edendamisest.

Eesti Rahvusringhäälingu seadus (2007) avaõigusliku ringhäälingu eesmärkide kohta⁴

Rahvusringhäälingu eesmärk on kaasa aidata Eesti Vabariigi põhiseadusega sätestatud Eesti riigi ülesannete täitmisele. Selleks loob Rahvusringhääling programme, toodab ja vahendab saateid ning korraldab teisi tegevusi, mis ükshaaval või kogumis:

- 1) toetavad eesti keele ja kultuuri arengut;
- 2) väärtustavad Eesti riigi ja eesti rahvuse kestmise tagatise ning osutavad asjaoludele, mis võivad ohustada Eesti riigi ja eesti rahvuse püsimist;
- 3) aitavad kaasa Eesti ühiskonna sotsiaalse sidususe kasvule;
- 4) aitavad kaasa Eesti majandusliku heaolu ja konkurentsivõime kasvule;
- 5) aitavad kaasa demokraatliku riigikorralduse edendamisele;
- 6) selgitavad looduskeskkonna säästliku kasutamise ja jätkusuutliku arendamise vajadust;
- 7) väärtustavad perekonnal põhinevat ühiskonnamuudelit;

⁷ välittää asetuksella tarkemmin säädetäviä viranomaistiedotuksia ja varautua televisio- ja radiotoiminnan hoitamiseen poikkeusoloissa.

⁵ Eesti Rahvusringhäälingu seadus: § 4. Rahvusringhäälingu eesmärk. — <https://www.riigiteataja.ee/akt/12786086>.

- 8) aitavad kaasa Eesti ajaloo ja kultuuri audiovisuaalsele jäädvustamisele;
- 9) tagavad igapäevase vabaks eneseteostuseks vajaliku informatsiooni saamise.

Eesti rahvusringhäälinguseaduses esitatud põhiülesanne on Eesti Vabariigi põhiseadusega sätestatud Eesti riigi ülesannete täitmine. Sellega on kõik oluline sisuliselt ka öeldud. Kanalispetsiifiliselt on lisatud, et Rahvusringhääling loob programme, toodab ja vahendab saateid ning korraldab teisi tegevusi. Programmid on määratletud loomingu-na, saated aga käivad tootmise alla.

Ringhäälingu kommunikatiivseid eesmärke ei ole esitatud, esile on toodud pigem toetatavaid ideid ja eluvaldkondi: keel ja kultuur, majanduslik heaolu ja konkurentsivõime, looduskeskkonna säästlik kasutamine, perekonnal põhinev ühiskonnamuudel, demokraatia ja sidusus jm.

Ja viimase eesmärgina on kirjas „ringhääling tagab igapäevase vabaks eneseteostuseks vajaliku informatsiooni saamise“, mis tähendab aga seda, et ringhääling ise ei peakski olema selle info looja ja eneseteostusele suunamine polekski kanali enda põhiülesandeid.

Me näeme nendes seadustes kaht paradigmaatilist erinevat maailmapilti. Soomes on lähtutud inimesest kui subjektist, Eestis on rahvusringhäälingule antud vahendaja ja teenindaja roll. Eesti ringhäälingu eesmärgid ei sätesta inimeste enesearendamist ja ühiskonda integreerimist ega ka ühiskonna arutlusväljaks olemise rolli, mis on Yleisradio regulatsioonis absoluutselt keskne. Yleisradio loob kommunikatiivse välja — Eestis see mõtteviis täiesti puudub. Soomes on ringhääling ühiskonna funktsionaalne osa, Eestis aga ühiskonnas toimuvast informeeriv, vahendav — puudub ühiskonda loov ja kujundav lähenemine.

Kokkuvõtteks: kahe seaduse võrdlusest

1. Soome seadus näeb *a priori* ette inimese arendamise ja väärtustamise kui põhieesmärgi, Eesti seaduses subjekt puudub.
2. Soomes on ringhääling suunatud vahendatud kogemuse ja teadmise kasvatamisele, on inimese enesearenduse instrument. Eestis on ringhää-

- ling poliitilise võitluse vahendiks, inimeste poliitikaga hõlmamise instrumendiks.
3. Eesti seaduses puudub kodanike integreerimise ja nendega kommunitseerimise kahesuunalisus — meediaväljaks olemise tasand. Eesti puhul on käsitletud ühesuunaline, vajaliku info edastamine, aga Soomes loob Yle kahesuunalise kommunikatiivse välja.
4. Eesti seaduses puudub rahvusringhäälingul ühiskonna dünaamilise toimimise strateegi roll, mis on olemas Soome seaduses.
5. Eesti rahvusringhäälingu eesmärkides ei ole esile toodud maailmale avatust, maailma teavitamist Eesti kultuurist. Soomes on ringhäälingu jaoks oluline esineda kultuurisaadiku rollis kogu maailmale. Eesti seadus on pööratud vaid sissepoole, mis on iseloomulik suletud ühiskonnale.
6. Soome seadus toetab avatud ühiskonna toimimise põhimõtteid ning informatsioon peaks looma solidaarsust ja integreerima inimesi ühiskonda. Eesti seadusesse on küll sisse kirjutatud ühiskonna kesksed eesmärgid, aga ka konkurents, pinged ning pole märki integreerivast informatsioonist.
7. Soome ja Eesti ringhäälinguseaduse võrdlemisel eristuvad selgelt vaba ühiskonna kodanikumedia roll ja suletud ühiskonna informatsiooni jagamise, suunamise, poliitika edastamise roll ning isiksuse arengule suunatuse puudumine.

Kui Eesti Vabariik 1991. aastal järjepidevuse alusel taastati, siis miks ikkagi ei taastatud Eestis Ringhäälingut kui 1926. aastal asutatud institutsiooni ega jätkatud selle tugeva identiteedi arendamist? Eesti Ringhäälingu 1937. a põhimääruse aluseks võtmine ja kaasajastamine oleks andnud mõned olulised pidepunktid — mõtteviisi, milleni ei ole uuesti jõutud isegi 20 nõukogudejärgse aastaga.

Eesti rahvusringhäälingu nõrk identiteet ja eklektiline enesepilt/enesemääramine võib olla põhjustatud ringhäälingu institutsionaalse dispositsiooni nõrkusest – sellest, et institutsiooni pole seotud sõjaeelse perioodi identiteedi ja kultuuriga.

Minu arvates on meie rahvusringhääling arenguastmel, kus nõrk ringhäälinguidentiteet toodab nõrgendatud kontekstiga, nõrgendatud identiteediga ajakirjandustööd, mis omakorda nõrgestab kodanike identiteeti. Nii nagu avaõigusliku institutsiooni enda ajakirjanike ja produtsentide tööd raamivates seadusaktides puudub viide ringhää-

lingu järjepidevuse jätkamisele aastast 1926, nii ei looda ka Eesti kodanikele 90-aastase Eesti riigipiltili ja tegevusraame, vaid kõike toimetatakse justkui uue 20-aastase Eesti riigi kontekstis, pidevalt selle noorust ja nõrkust õigustuseks esile tuues. Jutt 90-aastasest Eesti Vabariigist on vaid pidupäevadeks ega rakendu igapäevapraktikates. Seejuures on rahvusringhäälingu pika institutsionaalse perioodi sideme põhjendamatul lõhkumine üks komponent, mis mõjutab kodanike identiteeti.

Kui Eesti seab eeskujuks Põhjamaade ühiskonnad, siis 1990. aastatel võetud suund rahvusringhäälingu kui identiteedikeskuse nõrgendamise suunas ei teeni niisugust eesmärki, vaid räägib sellele vastu. Põhjamaadele on iseloomulik kvaliteetne, harimisele ja osalemisele suunatud rahvusringhääling.